

Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг

САГЫШ-СЕТКИЛИНДЕН БЕРДИНГЕН

Хой, өшкү бажының өзүлдезин езугаар алырга, Эрзин кожууннун араттары сөөлгү чылдарда кожууннун чурттакчы бүрүзүңгө онааштыр 14 баш шээр мал хамааржыр. Ол дээрге эрзинчилерниң, мал бажын өстүрер дээш, улуг ажилды кылып чорудуп турарының бир тодаргай херечизи-дир.

Аныяктарның аразында төрзэн кожууннун хөгжүлдезинге бодунун төлөптиг үлүг-хуузу кирип чоруурлар эвээш эвес. Оларның бирээзи «Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» деп губернатор төлөвилелиниң киржикчизи, Сарыг-Булун сумузундан Амир Каадыр-оолович Күндүү. Ол өөнүң херээжен ээзи Аямаа Алимовна-биле 2 кысты, 1 оолду өстүрүп-кижизидип турарлар. Аныяк өг-бүлөгө ол төлөвилел, шынап-ла, тергийн эки белек болган. Ооң ачызында Күндүүлөр чаңгыс чыл дургузунда чырык, делгем чаа бажыңыг, «Бай-Хөл» көдээ ажил-агый бүдүрүлгезинден 200 баш кыс дунгужун төрүүр хойларны алган, чаа кажаалыг, одар-белчиирлиг апарганнар. Малчынның бут кырынга туруп кээринге ооң ачазы Каадыр-оол Чырындаевич дузалажып, хоюн кадаржып турар.

Амир Күндүү хойжу мал ажылынга 1998 чылдан бээр дузалакчы кадарчылап келген болгаш, бо кышты улуг бергедээшкиннер чок эртип турар. Амгы үеде ооң кыштаанда эрткен чылын белеткеп алганы 15 тонна сигени чүм хевээр. Малчынның кыштаа Кун-Сайырга эрткен чылын харның дүшкени өршээлдиг болган, ынчангаш хоюн үргүлчү кадатче үндүрүп турар. Амир малын одарлатпышаан, немелде хоолулуг чемнерни берип, мал чылгаар дус-биле база хандырыткан.

Хойжунун мурнунда ам бир чугула чымыштыг иш эгелээн. Амирниң кадарган хою төрүп эгелээн. Ынчалза-даа хоюнун дигии-биле төрүүр үезин март айның төнчүзү апрель айның эгези деп малчын санап турар.

«Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» деп төлөвилелдин эң-не кол сорулгаларының бирээзи — малчын хүлээп алганы 200 хойну 2 чыл болганда ол-ла хевээр өске аныяк малчынга хүлээдип бээри болур. Ол ийи чылдың иштинде ук коданан камгалап алган хураганнарын бодунга арттырып алгаш, улаштыр малчыннап чоруй баар. Ол дээрге шуут мал-маган чок турган аныяктарга күрүнениң талазындан канчаар-даа аажок

улуг деткимче ышкажыл. Оларга тудуп берген кыштаг, хой кажаа-зы, одар-белчиир малчынның хуу өнчүзү апаар.

2 чыл улаштыр төрзэн хоюндан алыр хураганын малчынның эки ажаап-тежээп тургаш, чидириг чок өстүрүп алыр болза, ортумаа-биле 300-350 баш чеде бээриниң бүгү барымдаалары барын чугаалап болур. Амир Күндүү ол бүгүнү эки билир болгаш, амгы үеде хоюнун төрүлдезинче чугула кичээнгейни салып, ооң чаш төлүн

чидириг чок өстүрүп алыр дээш, бүгү күжүн ынаар угландырган. Немелде күштү чыып, сакманчыларны безин баш удур дугуржуп алган.

Малчынның алыс черле кежээзин, ажылынга сонугалдыын, ооң кыштаанга чеде бергеш, көрдүвүс. Бажыңының ишти арыг-силиг, шалазында ширтектерни чадып алган, бажың иштинин өске-даа эт-севин эмгелеп кааны чараш. Барык 500-600-даа хой кире бээр кажаазының девискээри арыг-силиг, сиден

шыгжаар кажаазының серизин база шып алган.

Ол бүгүнү көргөш, аныяк малчынның ажылынга сагыш-сеткилинден бердингенин кижидораан-на эскерип каар чорду. Амир Күндүү-биле байырлажып тургаш, аңаа улуг чедишкinnerлиг болурун күзээш, кадарган хою шупту оолдаптарга, чайын база катап аңаа кээриности дугурушкаш, айттаныптывыс.

Владимир ЧАДАМБА.
Авторнун
тырттырган чуруу.

Бөгүнгү
үндүрүлгөдө:

Ада-чурт
амгалакчызының
үндө
ФИЦЕРЛЕР
АЛЫ 2

ӨГЛҮГ
АСЛЕНИЦА 3

ЫВАГА
АГААНЫ
АЙЫРЛААНЫ 4

Спорт
ЫВА ХҮРЕШ —
ОННУҢ
ОРГААРАЛЫ 7

Хүннүн медээлери

«ХАНДАГАЙТЫ
— БОРШОО»
ЭРТТИРИЛГЕ
ПУНКТУЗУН
ЧААРТЫР

Роскызыгаартудуг ФККА-ның удуртукчузу Леонид Бершанский ажылының аайы-биле Тывага кээп чораан.

Ооң келген кол сорулгаларының бирээзи — «Хандагайты — Боршоо» эрттирилге пунктузун 2017 чылда чаартыры-биле ооң амгы байдалын үнелеп көөрү. Ону Тываның Чазаа элээн каш чылдар дургузунда чедип алырын кызыдып келген.

«Хандагайты — Боршоо» эрттирилге пунктузун чаартырын бо чылын ахшаландырар. Бо чылдың майга чедир төлөвилелди сайгарып көргөш, чаартылга ажылынче кирер бис» — деп, Леонид Бершанский дыңнаткан.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Роскызыгаартудугнуң шиитпири республикага канчаар-даа аажок улуг уjur-дузалыг дээрзин демдеглевишаан, Леонид Бершанскийге өөрүп четтиргенин илереткен.

М-54 федералдыг орукту Хандагайты уунче шилчиктени база тус черниң эрттирилге пунктузунга хей талалыг эрге-байдалды тыпсырының дугайында шиитпир Тываның Сибириниң өске регионнары болгаш Моол-биле эштежилге харылзааларын чаа чадаже үндүрер. М-54-түн чаа угланмышкыны Азия чурттарынче «трансконтиненталдыг коридорну» тургузарының үндезини кылдыр көрүп болур.

ТР-ниң Чазааның парлалга албаны.

БИЛИГЛЕРИН
БЫЖЫГЛААН

Эрткен дыштаныр хүннерде доозукчу класстарның өөреникчилери болгаш көдээ школаларның башкылары күженишкенин ажилдап турганнар.

Ол хүннерде билиг дээш демисел улам чидигленген. Кызыл хоорайның школаларына болгаш лицейлеринге «Кол эртемнерден — кол дээди өөредилге черинге» деп төлөвилелге дүүштүр өөредилге белеткелериниң ийги үе-чадазын организаастаан. Кичээлдерни №5 гимназияга болгаш лицейлерге эрттирген.

Россияның эң эки 500 школаларының санында кирген №5 гимназия биология-химия мергежилин шилип алган өөреникчилерни хүлээп алган. Киржир деп чагыг кириген 30 он бирги классчыларның орнунга 16 өөреникчинин келгени хомуданчыг болган. Боттарының сургуулдары-биле кады Каа-Хем кожуунда Сарыг-Сеп суурнуң, Чаа-Хөл кожуунда Чаа-Хөл суурнуң, Чөөн-Хемчик кожуунда Теве-Хая суурнуң, Таңды кожуунда Сосновка суурнуң, Өвүр кожуунда Саглы суурнуң башкылары база чедип келгеннер.

Кызыл хоорайның школалары шефке алган көдээде школаларына март айда эрттирер кичээлдерниң программасын белеткеп турар.

ТР-ниң Өөредилге яамызының парлалга албаны.

ОФИЦЕРЛЕР БАЛЫ

Ада-чурт камгалакчызының хүнүнде Виктор Көк-оол аттыг национал хөгжүм-шии театрынга офицерлер балы эрткен. Аңаа Россияның Онза байдалдар яамызының ТР-де Кол эргелелиниң, Росгвардияның ТР-де салбырының, Президентиниң Кызыл хоорайда кадет училищезиниң, ТР-ниң Дээди Судунун, РФ-тиң Суд приставтарының ТР-де эргелелиниң, РФ-тиң Айыыл чок чоруунун ферералдыг албанының ТР-де Кызыгаар эргелелиниң, Тываның каайлы чериниң, Россияның Кеземче күүселдезин чорудар федералдыг албанының, Россияның Үндүрүг албанының ТР-де эргелелиниң, Кижиниң эрге-ажыын камгалаар талазы-биле хайгааралдың федералдыг албанының ТР-де эргелелиниң, ТР-ниң Иштики херектер яамызының, Тывада 55-ки тускай мотоадыгжы (даг) бригаданың төлээлери киришкен.

Көрүкчүлөр зал сыңмас, чаңгыс-даа хостуг олут чок. РФ-тиң болгаш ТР-ниң ыдык ырыларының болгаш хөгжүмнүн байырымның үнү чаңгылган соонда, сценаже погоннарлыг самчылар үнүп келирге, оларны таныштырды. Көрүкчүлөрниң диңмиттиг адыш часкаашкыны уламчылап турда, мөөрейниң киржикчилеринге байыр чедирери-биле Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолду башкарыкчылар чалапты.

— Хүндүлүг Ада-чурт камгалакчылары! Офицерлер балына киржири меңээ өөрүнчүг болушкун-дур. Чоокта чаа кадеттер балына элээди уругларывыс чараш танцы-самын көргүстү. Олар шериг херээниң уjur-утказын, офицер кижиниң ат-алдарын, бедик харыысалгалыын чалыы назынындан тура эки медресе билер апарганнар. Шериг албан-хүлээлгем эрттиргенимге чоргаарланып чор мен. Ада-чурт камгалаары дээрге — ыдык хүлээлге. Погоннарлыг эр кижилер дээрге өг-бүлезиниң, төрзүн чурттунуң камгалакчылары. Бо хүн бистиң аравыста Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннары эң хүндүткелдиг аалчыларывыс. Дайын-чааны эрткен кижилерниң аразында херээжен маадырларывысты утпас уjurлуг бис. Амгы үеде Ада-чурт камгалакчыларының шериглериниң одуруунда херээжен чон база төрзүн чуртун камгалап турарлар. Ынчангаш бо хүн оларны онзаап демдегеп, силер бүгүдеге байыр чедирип, кезээ шагда тайбың ак-көк дээрни күзедим — дээш, Тываның Чазааның грантыларын тывыскаан.

«Өөредилге адырында бол-

гаш кижизидилге талазы-биле тергиин эр башкылар коллективи-2016» деп сертификаттарга Эрзинниң, Кызыл-Мажалыктың 1 дугаар, Чадаананың 1 дугаар, Туранның 2 дугаар ортумак школаларның болгаш республиканың аграр лицей-интернадының эр башкылары төлөптүг болган.

Мөөрейге вен вальсты болгаш ча-ча-ча деп танцыны күүсеткен. Самчыларының салгын-хат дег чиик долганыры, хөлде салдаан куулар-ла, дурт-сыны чоргаар, чараш ээлгир шимчээшкени-биле көрүкчүлөрни кайгатты. Латин-американ танцы программасы чыылганнарның сонургалын ала-чайгаар оттурган. Арыннарында хүлүмзүрүг чайынналып хыпкан, каас-чараш плателер кеткен кыстар, оолдар ча-ча-чаның дүрген аялгазынга үдетпишаан самнай бээрге, аныяк-даа, улуг-даа назылыг көрүкчүлөрниң сагыш-сеткилин улам көдүрүп, оларның кичээнегидин хаара тутканы диңмиттиг адыш часкаашкынындан-на илдең. Тываның каайлы чериниң аарыкчыларының белеткели база-ла шыырак. Олар «Каайлы чери» деп улуг үжүктөр-биле бижээн плакады-биле коллегаларының хей-аъдын көдүрүп, деткип турдулар. ТР-ниң Иштики херектер яамызының самчыларының офицер мундирлери болгаш маңган ак платьелери өскелерден ылгалып, оларга улам-на аян-шинчи хевирни кирип тур. ТР-ниң Дээди Судунун самчыларының белеткели шыырак дээрзин көрүкчүлөр аразында чугаалажып, эскерип олурганнар. Команда бүрүзүнүн

Ада-чурт камгалакчызының хүнүнде

ИХЯ-ның төлээлери бараалгап тур.

күүселдези бот-тускайлаң, шилип алган хөгжүм аялгалары онзагай. Оларның нарын шимчээшкени-биле тода болгаш хөгжүм аайы-биле күүсеткенин көрүкчүлөр үнелеп, «Эр хейлер!», «Шыдаар силер!», «Чаражын!» деп деткип турган.

Мөөрейниң ийиги кезээнде республиканың албан черлериниң аразында эрткен чылгы балдың тиилекчилери — ТР-ниң Өг-бүле болгаш уруглар херектериниң талазы-биле агентилелиниң коллективи, кадеттер балының тиилекчилери — Президентиниң Кызыл хоорайда кадет училищезиниң өөреникчилери болгаш өскелер-даа чараш танцызын күүсеттилер.

Офицерлер балына погоннарлыг самчыларның белеткели-даа шыырак, кедип алган идик-хеви-даа каас-шиник. Демисел аажок чидиг болганы-биле жюри кижигүннеринге белен звес шилилге негеттинген дээрзи билдингир.

Көрүкчүлөрниң үрде манаан шагы келген. Мөөрейниң эң-не өөрүнчүг болгаш девиденчик кезээ эгелзэн. Европейжи программага (вен вальс) I черни Президентиниң Кызыл хоорайда кадет училищезиниң (20 муң рубль), II черни ТР-ниң Ишти-

Росгвардияның самчылары

ки херектер яамызының (10 муң рубль), III черни РФ-тиң Суд приставтарының ТР-де эргелелиниң (10 муң рубль) төлээлери чаалап алды. Латин-американ программага (ча-ча-ча) I черге Президентиниң Кызыл хоорайда кадет училищезиниң (20 муң рубль), II черге Тываның каайлы чериниң (15 муң рубль) III черге Кижиниң эрге-ажыын камгалаар талазы-биле хайгааралдың федералдыг албанының ТР-де эргелелиниң (10 муң рубль) самчылары ээлзэннер.

Офицерлер балының дээди шаңналын бүзүрелдин-биле ТР-ниң Дээди Судунун командазының кижигүннери Елена Кочергина, Норбу Ондар, Наталия Монгуш, Аңчы Сат, Анжела Салчак, Чаян Күжүгет, Алиса Чүлүдүм, Николай Лапар, Урана Даңзы, Максим Оюн, Юлия Аранчал, Каң-Демир, Натлит, Аржана Монгуш, Ничын Салчак олар чаалап алды. Оларга 25 муң рубль түңнү сертификатты тывысты. Дээди Судтун командазы бо чылын бир дугаар киришкен, чайын-налчак чедишкенин болганы ол. Эр хейлер! Оларны Тываның билдингир хореографтарының бирээзи Ким Куулар бир ай дургузунда шыңгыы белеткеп танцыларны тургускан.

Офицерлер балы бо чылын 2 дугаар эртип турары бо. Ниитизи-биле аңаа 118 эр-херээжен самчылар киришкен. Көрүкчүлөрниң үргүлчүлөлдиг адыш часкаашкыны — мөөрей хөйүнүн сонургалын чаалап алганынын бадыткалы.

Шончалай ХОВАЛЫ.

Авторнуң тырттырганы

Дээди шаңнал — Дээди Судта.

ХӨГЛҮГ МАСЛЕНИЦА

"Куранның энепери".

"Таусель".

Неделя дургузунда үргүлчүлүз орус улустун байырлары Масленицанын сөөлгү хүнү февраль 26-да, үделгенин база өршээлдин улуг-хүнүнде, Арат шөлүнгө улуг байырлал болган. Виктор Көк-оол аттыг Национал трнун мурнуу талазын янзы-бүрү күтүкчүгаштар-биле каастааш, тың дүшкенинге өөрзөн борбак кылаачактарлыг чараш кыстың шырайын чураткан, «Хөглүг Масленица-би» деп кыйгырыгыг чурукту аскан. Тан девискээринде хол-биле кыл-улуг ойнаар-кыстар байырлалда ген чонну уткуп хүлээп ап турган. Арат шөлүнүн арты-мурнунда орус а тыва улустун национал чөмөн-уран-шеверлериниң кылыгларын теп саткан. Ында черле чүнү чокрил: Таймырдан эккелген хөңмелеп аң ээди, кадырган балык, тусниң сайгарлыкчыларының чүглеги-хырын ужулгаш доңуруп каан үн хой эъттери, янзы-бүрү варенье-дузаан ногаа аймаа дээш оларның тузун маңаа санаары берге. Ол хүн арай кыжыраң соок хүн болган. Кыш сөөлгү соок тыныжын кпкен хевирлиг. Хоорайның уруглартарының коллективтери одаглаанда ары чигирлиг, вареньелиг, эмтарлыг изиг шайларны, блиныны, манчы, хуужуур, пирожкилерни р хайындырып, быжыргаш, садып ары доңган улуска таарымчалыы ок.

Кандыг-даа байырлал ыры-шоорка эртер звес. Кызыл хоорайда усень», «Найысылал» ансамблы, Кызылдың башкы колледжиниң кылыларының ыры бөлүү, Тес-Хем уунун ат-сурагыг «Куранның энеи» ансамбли чоннуң сеткил-хөңнүн үрүп, бараан болганнар. «Таусель» биле «Куранның энепери» жикчилериниң эң-не улуг назылыгы 78 хардан өрү. «Таусеньниң ыраа-

жызы» Лидия Федотова бо чылын 80 харлаар. Ол үш уругнуң иези, 15 улуг-бичии уйнуктарлыг. Шимчээшкн чокка, анаа туруп алгаш, ансамбльдерниң күүселделерин дыңнаары берге, бортакжи чайгаар-ла танцылай бээр. Орус улустун хөглүг кожамыктары кижиниң хей-аьдын көдүрүп, пляскалаарынче ыдалаптар.

Байырлал үезинде сырткы-биле соккулажыр, канат тыртар, 24 кг. ааршой көдүрер, «хөглүг старттар», чагы бажынче үнер дээш өске-даа спортчу маргылдаалар болган. Оларны ТР-ниң Культура яамызы база Кызыл хоорай чагыргазының Культура департаментини бир демниг организастап эрттирген. Эң-не солун мөөрей — чагы бажынче үнери болган. Аңаа 2012 чылда чадаг чарышка республика Наадымының чемпиону Айжы Саая — электрилиг эът тыртар машина, Чаян Хертек — илиир, Меңги Очур — баш таарар машина, Айдыс Дүвен — электрилиг хөнек, Адыг-оол Паради — электрилиг плита, Белек Шойдак — мультиварка, Евгений Балчий-оол — электрилиг өрүм дээш амыдыралга ажыктыг эттерни, бедик чагы бажындан дүжүрүп алганнар.

Ойнаар-кыстар кылыр мөөрейге бирги черни хоорайның №9, ийги черни №40 уруглар садтарының коллективтери, үшкү черни Тываның сайгарлыкчылар техникуму чаалап алганнар. Ук мөөрейге идепкейлиг киришкени дээш, Кы-

зыл хоорайда Немелде өөредилге төвү, Кызылдың №15 лицейи, хоорайның №7, №8, №30 уруглар садтарының коллективтери, ТКУ-нун студентизи Галина Дербина дипломнар-биле шаңнаткан.

Масленица неделязынга идепкейлиг киришкени дээш, Кызыл хоорайның №4, №8, №28, №30 уруглар садтарының, Орус культура төвүнүн коллективтери, хоорайның волонтерлар штавы хүндүлел бижиктер база дипломнар-биле шаңнатканнар.

Кышты үдеп, часты уткаан Масленица байырлалы орус улустун чаңчылы езугаар киж дүрүзүн өрттеткени-биле төнгөн.

Светлана ООРЖАК,
Владимир ЧАДАМБАНЫҢ
тырттырган чуруктары.

Делгелге үезинде.

Шагаа медээлери

ВЕРХНЕУСИНСКИДЕН ААЛЧЫЛАР КЕЛГЕН

Тывага Шагаа байырлалынга киржири-биле Верхнеусинск суурнун чагырга даргазы Александр Екимовка баштаткан интернационалчы делегация чаңчыл езугаар Тывага кээп чораан.

Аалчыларны Орус культура төвүнге уткаан, олар Тываның будда хүрээлеринге барып, мөргүл езудалын көргөннөр. Арат шөлүнгө болган чоннуң хөглээшкннеринге база олар киришкеннөр.

Верхнеусинскиге бир дугаарында Шагааны 2014 чылда демделгезин, суурга субурганны туткан. Эрткен чылын аңаа Шагааны калбаа-биле демделгезин, оон байырлалынга Тываның Камбы-ламазы баштаан делегацияны чалаан. Красноярск крайның мурнуу чүгүнде ол суурга Ай чурагайы-биле чаа чылды канчаар уткуп турарын «Енисей» телеканалга көргүскөн.

Ол сюжетти журналисчи мергежилдин «Чонар-даш бийири» конкурзунга эки деп үнелгезин.

Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының парлалга албаны.

МАЛЧЫН ААЛГА БАЙЫРЛАЛ

Маргарита Ооржак — көдээ ажил-агының сурагыг мурнакчызы, Социалисттик Күш-ажылдың Маадыры Василий Оюнович Янчаттың уруу. Оон аалынга Шагааны байырлап эрттирген.

Ай чурагайы-биле үнген чаа чылды малчын кыштагларга демделгээр чаңчыл 2013 чылда тыптып келген. Оон бээр Кур-Черниң болгаш Шамбалыгның малчыннары чыгып, мал кыштаглаашкыны-биле холбашкан чугула айтырыгларны чугалажып, тыва оюннар мөөрейин эрттирип турар апарган.

Бо чылын «Кадыкшылдың оруу» губернатор төлөвилелиниң киржикчилери эмчилерниң келгени оларга эки улуг белек болган. Шагаага киржи келген малчыннар шуптузу эмчилерге шинчидип алганнар.

Шагаада тыва оюннарны хөйүн ойнаан. Ча адыкчылары, теветкээр база хөй болган. Чамдык кыс уруглар бо мөөрейге эр улустан дудак чок киришкеннөр. Оларның бирээзи теветки 52 катап тепкен. Эр кижилерден 100 катап тепкеш, Арат Чиктоп тиелекчи болган. Оон аңгыда эң күштүг киж деп база санаткан, ол 100 кил хире дашты көдүргөн.

«Тываның бүгү малчыннарынга байыр чедирип, оларга чедишкннерлиг болурун күзээр-дир мен! Шагааны мынчаар сырый демниг уткуп турар бис. Тыва оюннар ойнап, даш көдүрүп, ча адып, аът чарыштырып, теветкеп турар бис. Шаңналдары база чугула аьш-чем аймаа, чигир, рожки, үс» — деп, Кур-Чер суурнун чагырга даргазы Леонид Ховалыг чугалап турар.

Кызыл кожуун чагыргазының парлалга албаны.

ЧАА-ХӨЛ — РЫБИНСК

«Найыралдың көвүрүү» төлөвилелге дүүштүр Чаа-Хөл школазының болгаш Ярослав областың Рыбинск №32 школазының өөреникчилери скайп-харылзааны тутканнар.

Чаа-хөлчүлөр национал Шагаа байырлалының дугайында чаа танышкан өөрүнге чугалап бергеннөр. Олар Ай чурагайы-биле чаа чылды уткуурунун дугайында делгереңгей тайылбыр кылгаш, теветкээрин, мөгелер хүрежирин көргүзүп, хөөмей-сыгыттыг аян тудуп турганнар. Чаа танышкан сургуулдар сагынгыр тывынгыр чорукка мөөрей база эрттиргеннөр.

Рыбинскиниң өөреникчилери Тывада Шагааны эрттирип турарын аажок сонугааннар. Олар хемчеглер соонда «Четтирдим» деп тыва сөс-биле өөрүшкүзүн илередип, «Байырлыг» деп тывалап байырлашканнар.

ТР-ниң Өөредилге яамызының парлалга албаны.

ТЫВАГА ШАГААНЫ БАЙЫРЛААНЫ

Мындыг алга-йөрээлдер февраль 27-де Найысылалдың төвү — Арат шөлүңгө ырактан-на чаңгыланып эгелээн. Кызылчылар орус чоннуң Масленица байырлааны соон дарый байырлап келгени бо. Ол хүн бүргө-даа болза, чыварлыг соок болду. Арат шөлүңгө эрте-жик келген чон таныш-көрүжү-биле чолукшуп, оюн-тоглаага киржи эгелей берген. Тевек, даш көдүрери, Аска-кадай, аът шалбааары дээн ышкаш тыва оюннарга аныяк-өскөн күзөлдү-биле киржи, ойнап турлар. Ылаңгыя Эрзинден эккелген 115 кил улуг дашты көдүрер дээн эр чон, аразынче кижиги кирер аргажок кылдыр бөкперлежи алган, мөөрейлежи турлар.

Шөлдүн ортузунда ийи ак өг. Бирээ-зиниң даштында чон хайымныг. Бо аш-чемниг, хүндүткелдиг өгнүң элперин мактаастың аргазы чок. Олар кымнарыл дизе, Культураның болгаш төөгүнүң тураскаалдарын камгалаар Бүгү-российжи хей-ниити организациязының Тывада салбырының кежигүннери, даргазы Ульяна Бичелдей база ТГТШИ-ниң эртемденнери болгаш Национал музейниң ажилдакчылары-дыр. Чылдың-на Шагаа байырлаанында бо өггө доңган-дожаан чон, аалчылар үзүлбес. Аалчыларын изиг сүттүг шай, боова-боорзак, хырбачалыг, далган үскөн сүүзүннүг быдаазы-биле ашкарып-чемгерер чаңчылдыглар. Аш-чемден аңгыда, өг иштинде делгелгени музей ажилдакчылары организастан. Делгелгеден төөгүлүг тыва национал идик-хепти, өгнүң эт-херекселин, эр-херэзжен каасталгаларны сонуургап көрүп болур. Ол ышкаш аныяк эртемденнерниң уругларга тыва национал оюннарны ойнадып турарын көөргө, чир-шоң, алгы-кышкы, черле хөглүү кедергей.

«Амыргын-на, амыргын, хүндүлүг чонувус! Бүгү чонну чалап тур бис!» — дээн кыйгы В. Көк-оол аттыг Национал театрның мурнунче чонну хаара тудупту. «Шагаа дээрге тыва чоннуң чаагай, сүзүк чаңчылы-дыр, алгап, йөрээр байыры-дыр!» — дээн соонда ак, көк кадактарлыг кыстар үнүп, чонга чалбарып, чараш са-мын бараалгатты. Шагаа байырлаанының чаңчыл болган хүндүлүг аалчызы Ак-Сал ирей үнүп келгеш:

Шагның чаагай эргилдизи
Шагаа хүнү үнүп келди!
Бүгү-ле чүүл өршээлдиг болзун!
Уткуп турар Дагаа чылы
Ууттунмас элбек болзун!
Шагаа келди, курай-курай!
Чаа чыл келди, курай-курай!...

деп чаа үнүп орат Дагаа чылының чаа-гай күзээшкннерин кылган соонда, 12 чылдың дүрзүлери үнүп келди. Аңнар дүрзүлериң дескиндир хам дүңгүрүн соктап, алгыжын кылган соонда, Мечи чылы биле Дагаа чылы ажил-ижин хүлээнчир езулалды кылды.

Лопсаң Чамзы башкы Дагаа чылының демдектерин, чыл чурагайын чонга та-ныштыргаш, өлчей-кежик доктаадыр, хей-аът бедидер номналды номчуду. Байырлааның бир чараш кезээ — хей-аът тугун киискидер езулал. Өң-баазын хей шарларда хей-аът тугун дээрже салып үндүрүтү.

Дараазында Чазак Даргазының ора-лакчызы Байбек Монгуш Шолбан Кара-оолдун өмүнээзинден чыылган чонга байыр чедирген чылыг-чымчак сөстөрүң дамчытты. Байырлааның бир онзагай аалчылары — Верхнеусинскиден келген интернационал делегация. Верхне-усинск администрациязының даргазы Александр Екимов, Зоя Чатбал чаңгыс чер-чурттууларынга байыр чедирдилер. Оларны Орус культура төвү чылыг-чым-чак уткуп алганын, Шагаа уткуурунун

езу-чаңчыларын көргүзүп, хүрээлерге чедирип, судур-номналдарга олурар аргалыг болганы дээш, өөрүп четтир-генин илереттилер.

Шагааның бир онзагай каасталгазы — тыва национал идик-хеп-ле болгай. Чыылган чон аразында тыва национал идик-хеп кеткен кижилерни улус чон улуг сонуургал-биле көрүп турлар. Тыва хевин кеткен кижилерни көөргө, чоргаар, чараш көстүр. Узун чавагалыг, тыва идик-хептиг кырган-авай кымнардан-даа ылгалып тур. Ол болза Надежда Торлуковна Оюн-дур. 77 харлыг кырган-авай бо чараш тыва идик-хевин боду даараан. Ол чүгө чараш хеви-биле чонну кайгаткан эвес, Шагаада дүргөн чугаа мөөрейинге киришкеш, Кы-зыл хоорайның мэриязының культура, спорт болгаш аныяктар политиказының департаментизиниң Хүндүлел бижи-биле база шаңнаткан онзагай кырган-авай болду.

Арат шөлүңгө үгөк майгыннарда сай-гарлыкчылар сүттен кылган аш-чем, ыштаан, кадырган эт аймаа, далган кылыгы, каасталгалар, суй белектер-биле чонну хаара тудуп тур. «Шагаада

Хендирбе сый шавары.

Тевек теверу.

М-Т. Оюнга хүндүлел бижи-тигып турары.

115 кил дашты көдүрүп турары.

өгбелеривисче аалдаар ак чем база бе-лектерни моон садып алдывыс, эки-дир — деп, садып алыкчылар өөрзөн чорут-турлар.

Ада-иелер ажы-төлүн аъттар мунду-руп, Дагаа, Мечи чылының дүрзүлериңи-чанынга чурукка тырттырып, оюн-тоглаа-га кириштиргеш, өөрүшкүлүг тарап-чандылар.

Өгбелеривистиң үе-дүптен бээр ба-йырлап келген Ыдык байырлааны — Шагаа найысылалга мындыг байдалдыг эрткен.

Алдынай СОЯН

Владимир ЧАДАМБАНЫ

Депутаттың ажил-херээ

МАЛЧЫННАРНЫ ЭРГИП-КЕЗИП...

Тыва Республиканың Дээди
Хуралының депутаттары тыва
халкының национал байырлалы
Хагаа бүдүүзүндө боттарының
Хуралтан округтарынга чедип, чон-
дуга ужуражылгаларны эрттирип,
Хагаа таварыштыр байыр чеди-
п, ажы-төлге белек-селектерни
бергизген.

Дээди Хуралының депута-
Александра Хаяаевна Донгак
чулары-биле ужуражылгазын Ча-
адан эгелзэн. Ол аңаа баргаш,
анының Мерген-Херел Монгуш
Хулура ордузунга Чөөн-Хемчик
адалар шуулганынга киржип,
чуу чүве чугалааш, өг-бүлеге, ажы-төл
сидилгезинге ада кижиниң үлүг-хуузу
айтып, каяа-даа чорааш, тыва эр
хей-аъдын бедик тудуп, улугну
бичини бичи деп хүндүлөп, кержэ
ишчизини көргүзүп, аныяк-өскенге
болурун күззэн.

Эрткен чүс чылдың 50 чылдардан бээр Чадаанада чурттап турар, хоорайның хүндүлүг хамаатызы, хууда ажил-агый тутуп олурар Владимир Иванович биле Гульнур Каюмовна Сиваковтарның өг-бүлезиниң ат-сураа чүгле Чадаана хоорайда звес, а республикада тарай берген. Чүл дээрге хуузунда дагаа өстүрүп турар өг-бүлелерниң ажил-агыйын Дагаа чылын таварыштыр түңнээрге, Сиваковтарның өг-бүлези 30 ажыг дагааны, он ажыг касты азырап өстүрүп турар болган.

Кайызының-даа назы-хары 75 хар-же чоокшулап орза-даа, адак-бышкаа чиик-сергек, дузалап ажыл-агыйын хөг-жүдөр талазы-биле аныяктарга үлөгер-чижзэн көргүзүп чоруур хүндүткелдиг кырганнарның өг-бүлезинге депутат

Депутат А.Х. Донгак Чадаана хоорайның хүндүлүг хамаатызы
Владимир Сиваковка өөрүп четтиришкин бижиин тыпсып тур.

А.Х. Донгак чолукшулга езулалын кылып киргеш, ак кадакты сунуп, Дээди Хуралдың депутадының өөрүп четтиришкин бижиин тывыспышаан, белек-селектерни сөннзэн.

Дээдэ Хуралдын депутады А.Х. Донгак улаштыр чорааш, Сүт-Хөл кожуунга барып, кожуунуң Төлээлекчилер хуралының даргазы Юрий Бызытпаа, кожуун солунуңуң редактору Айдыс Маадыр-оол-биле кады Кара-Чырааның Боъш-Даг баарында 200 хоюн малдап олурар, «Аныяк өг-бүлөгө – кыштаг» губернатор төлевилелиниң киржикчилери Арсений, Сырга Монгуштарның турлаанга, Чес-Булуңуң Бай-Терек деп черде малчын Василий, Зоя Ондарларның кыштаанга чедип, Шагаа таварыштыр олар-биле чолукшуп, малчыннарның амыдырал-чуртталгазы-биле танышпышаан, кызымак, тура-соруктуг күш-ажылы дээш ТР-ниң Дээдэ Хуралының депутадының өөрүп четтиришкн бижиктерин тыпсып, байыр чедиргеш, белек-селектерни сунуп, уругларынга ойнаарактарны, шоколад

конфеталарны үлээн.

Сүт-Хөл кожууннун Төлзөлекчилер хуралының даргазы Юрий Монгушови малчылар-биле чолукшуп тура, кадык-шылды, өг-бүлезинге аас-кежиин йөрзеп, малдың чаш төлүн онча-менди камгалап, ниитиниң малын кыштан чидириг чок ажыраын күзеп, кожуун чагыргазының өөрүп четтириешкин бижиктерин тыпсып, байыр чедирген.

Дээди Хуралдын депутады А.Х. Дон-
гак ол-ла хүн Кызылче ээп чоруп олура
Каа-Хем хөмүр-даш разрезиниң Чадаана
участогунуң чоогунда «Аныяк өг-бүлөгө
– кыштаг» губернатор төлөвилелиниң
киржикчилери Меңги Николаевич биле
Хорагай Эрес-ооловна Кыргыстарның тур-
лаанга чедип, ак кадаан сунуп, чолукшуп,
Дээди Хуралдың депутадының өөрүп чет-
тиришхин бижин тыпсып, малчыннарга,
уругларынга белек-селектерни берген.

Даш-оол МОНГУШ.

Авторнун тырттырган чуруктары.

1999 чылдың ноябрь айда болган ЕСКО-нун Чиңгине конференция-га февраль 21-ни Бүгү-делегейинин тизин дыл хуну кылдыр чарлаан. Ук кыралды 2000 чылдан эгелеп делегейинч янзы-бүрү язы-сөөктүг инары демдегеп турар.

Эртемденнери Тываның гумани-
ст дыл хүнүнде Тываның гумани-
ст болгаш социал-экономиктиг шин-
дер институтунуң дыл секторунуң
эртемденнери филология эртем-
ин кандидаттары Надежда Серээдар
(хүнүң эргелекчизи), Оюмаа Саая,
И-Маадыр Симчит; аныяк эртем
аалчылары Саян Саая, Эллада Анай
и кожунуң Черби ортумак школа-
даалдап четкеннер. Аалчыларны ук-
тууны тыва дыл болгаш литература
лары Анай-Хаак Сат, Хаянмаа Даме-
жана Доңгак олар тыва езу-биле а-
ларлыг уткуп алган. Эртемденнерни
аның өөреникчилери оюн-тоглаа
лар залда чыгылып алган манап ор-
т. Ужражылганың эгезинде школада
а башкызы Андрей Сатка удурткал-
ы «И-оо» ансамбли аян тудуп бараал-
а. Ансамбльдин киржикчилериниң тыва
аңжы кожамыктарын тос янзы аялгага
а куусеткенин аалчылар сонуурап
таан. Шаандакы Тыва үезинде тос
хүнүң чурттагыч чонунуң кожамыктары
агууда аңгы-аңгы аялгалыг чораан
а кууселдеден илдең.

аның гуманитарлыг болгаш социал-
микиги шинчилелдер институтунуң
деннери төрзэн тыва дылыысты сал-
га кадагалап арттырар талазы-биле
чы чоң ортузунга доктаамал чорудуп
дээр.

Бүгү-делегейниң төрзэн дыл хүнүнде

ЧЕРБИ ШКОЛАЗЫНГА

дум. Полина Серен, Кызыл-Маадыр Симчит эрткен чылын, Эртемнер хунунде, база бо школага кээп чораан болду. Бо удаада дыл секторунуң эртем ажилдакчылары тус-тузунда өөреникчилерге солун илеткелдерни кылган. Надежда Серээдар тыва дылдың амгы үеде байдалының, Оюмаа Саая амгы үеде чоннуң ырлажып турар ырыларының сөс-домааның дугайында илеткелдерни, Кызыл-Маадыр Симчит делегейде төрзэн дылдар-биле холбаалыг солун медээлерни, аныяк эртем ажилдакчылары Саян Саая биле Эллада Анай интернет четкизи таварыштыр тыва дылды хандыр шиңгээдип ап болурунун аргаларын (интернетте тыва-орус словарыны кииргенинден эгелээш, тыва дылга шын чагаалажырда чугаа культуразын сагырынга чедир) өөреникчилерге солун тайылбырны берген.

Бүгү-делегейниң төрзэн дылхунун тава-
рыштыр тыва дыл, чогаал башкыларының
методкаттыжыышкынының организастан
эрттирген хемчеглериниң дараазында
тиилекчилеринге – уран номчулгага 5-6
класстарның өөреникчилери Айлада
Сарыглар, Аржаана Монгуш, Аюш Биче-
оол; 7-8 классчылар Алексей Салчак,
Алла Монгуш, Буяна Монгуш; 9-11 класс-
чылар Айза Ооржак, Дашима Сандый,
Бай-Белек Ооржак; диктантаыны «5»
демдекке бижзэннер Ортун-оол Онзагай,
Сай-Суу Иргит, Сайдам Сат, Норжай
Сат, Дашима Сандый, Айза Ооржак;

Аюш Биче-оолга шаңнал.

«4»-ке бижээннер Өнермаа Дамдын, Алла Монгуш, Бай-Белек Ооржак оларга дыл секторунуң ажилдакчылары эң-не үнелиг, ховар белектер, институттуң эртемденнериниң үндүргени орус-тыва, тыва-орус словарьлары, «Тываның төөгүзүнүң» ийиги томун, тыва тоолдар болгаш тыва дылдыг болгаш чогаалдың сайзыралынга хамаарышкан өске-даа номнарын берген.

«Күлтегин», «Ачыты Кезер-Мерген»

болгаш өске-даа солун тыва тоолдарны чүглге тиилекчилер звес, ужуражылгага киришкен өөреникчи бүрүзү база школаның ном саңы, кожазында Чербинич дузалап школазының башкызы Ольга Хертек Шагаа таварыштыр эртемденнерден алыр аас-кежиктиг болганнар. Школаның ном саңынга тыва-орус, орус-тыва словарьны, тыва дылдың этимологугт словарьн, М.Биче-оолдун «Тыва чугаа культуразы», С.Орус-оолдун «Бөлүк эртем ажилдары», В.Сүзүкейниң «Владимир Оскал-оол» деп номнарын, «Тываның төөгүзүнүн» ийиги томун белекке бергени дээш, эртем ажилдакчыларынга тыва дыл башкылары өөрүп четтиргенин илередип, оларның ажал-ижинге чедиишкннерни база школага удаа-дараа аалдап кээп турарын күззэннер.

Чоокку чылдарга чедир Чербинич чурттакчыларының хөй кезии орус дылдыг чон болгаш, суурга, школага культурлуг хемчеглер чүглө орус дыл кырынга эртер, тыва уруглар ада-иезиниң күзели-биле орус класстарга школаны доозар турган болза, сөөлгү үелерде сумуవుстун чагырыкчызы тыва кижи апарган болгаш, хурал-суглаа, культурлуг хемчеглер орус, тыва дылдарда катай эртип эгелээн, школада «Декей-оо» деп тыва аас чогаал ансамбли тургустунган, тыва чечен чогаалга сундулуг уругларны аңгы бөлгүмде чыгган дээрзин тыва дыл башкылары чугааладылар. Школаның өөреникчилери Шагаага уткуштур Элегес-Аксынга болуп эрткен кожуун чергелиг кожамыктар мөөрейинге база чедийшкиниги киришкеннер.

Светлана ООРЖАК.

Авторнун тырттырган чуруу.

Кижил болгаш бойдус

АРЖААНДА ХОРА БАР БЕ?

1965 чылдың августа Белдир аржаанын кирип тургаш, аңаа кылаштай бергеш, ийи колдуктаажын теректин сынып калган будуунга азып кааш, чанып бар чыткан кижиге ужурашты-выс. Эмнедип чадап каан кижил мен деп карааның чажы өөрүшкүдөн дамдылап бадып турду. Ол кижини медицина эмнеп шыдаваан болду. Ол аржаанга эмнегеш, кадык чанып бар чыдары ол.

1987 чылдың август айда Новосибирск хоорайдан келген шинчилекчилер Өвүнүң Туруг аржаанының холумаан тускай херексели-биле хынааш, кандыг химиктиг дустар барын тодарадып чораан. 1990 чылдың төнчүзүнде Томск хоорайдан келген специалистер Бай-Талдың Шивилиг аржаанының составында химиктиг дустарны, газтарны тодарадып келгенин дыңнааш, оларга чедип, бир эртемден-биле чугаалашкаш, медицина эмнеп шыдаваан аарыг улус киргеш, кадык чанып турар күштүг Белдир дээр аржаан бар дээрзин дыңнадып, ону шинчилеп көөрүнчө чалаарымга, четкеш келген болдулар. Шивилиг аржаанында дыштанылга бажыңнарының чанынга ужуражы бергеш: «Белдирниң составында шинчиледивис, чүү-даа чок куруг аржаан чорду» — деп харыялады. Мен улай айтырдым: «Чүлөр чогул?» — дээримге, «Янзы-бүрү химиктиг дустар-даа, газтар-даа чок». Мен улаштыр-ла: «Химиктиг дустар,

газтар чогуушын бооп чадаваас, эртемим чер дугайында болгаш, аржааннарга чоок кижил мен, Белдир аржаанының сүр күжү янзы-бүрү металлдарда болган-дыр» — дээш, металлдарның адын адай бээримге, ол херээжен специалист: «Ындыг металлдар шинчилээр тускай херекселдеривис чок» — деп харыялааш, чурттап турган бажыңынче кире берди.

Мээң билиишким-биле алырга, Белдир аржаанының сүр-күжү янзы-бүрү металлдарда. Металлдар холумактыг аржаан, кара сугларны шинчилеп, чонга ажык-дузанын тодарадыр болза эки.

Ооң соонда чылдарда Белдир аржаанын тускай саваларга кудуп алгаш, Кызылга тодараткаш база чүү-даа тыппаан болчук. «Шын» солунга «Мега аржаан» деп материал үнүп келген соонда, ол аржаанга улус аржааннаастай берген. Ооң мурнунда Белдир аржааны бүгү чуртка билдингир турган. Төөгүнүң күштүг аржаанын «куруг аржаан», «мега аржаан» деп ат-сураан чавызадып кааны хомуданчыг.

2003 чылдың майда «Шын» солунга Чөөн-Хемчик кожуунда Кара-Суг аржаанынга аалдар чайлаглаастай берген, мал-маган өлүп турар деп материал номчудум. Ооң соонда ийи ай хире болганда Кара-Суг аржаанын шинчилээрге, хора чок болган деп телевизорга чарлап турду. Ынчаарга мен сайгарарымга, ол аржаан кара сугнуң хоралыг бүдүмелдерин

тодарадып шыдаваан хире.

Тываның чамдык дагларында, хаяларын-да янзы-бүрү хоралыг металлдар база бар. Олар дээрге торий, тандал, ниобий-дир. Бо металлдар кижил караанга көзүлбес янзы-бүрү узуткакчы херелдер дамчыдар. Олар Тываның чамдык дагларында бар, а чамдыктарында чок.

Шивилиг аржаанынга аржааннап турумда, Анатолий Саая деп чаңгыс чер-чурттуум: «Башкы, мында эзим иштинде чаңгыс салааны суг алгаш турарга, кижиниң салаазы билинместеп каар кара суг бар» — деп чугаалады. Ол кара суг Шивилиг аржаанының мурнуу талазында. Ынчаарга ол кара сугнуң холумаанда кончук хоралыг газ бар, нервини өлүглендириптер. Даглар иштинден үндүр агып чыдар кара сугларда янзы-бүрү хоралыг газтар, металлдар бар боор-дур деп түңнел кылдым. Ынчангаш тайга-таңдыга туристеп чоруур кижилер даглар иштинден үндүр агып чыдар кара сугларны кайы хамаанчок ишпейн, оваарнып чоруур болза эки.

Даглар иштинден үндүр агып чыдар аржаан кара сугларның холушак составын база хоралыг газтарын тодарадыр эргежок чугула дээрзин демдегеп, Тываның Кадык камгалал яамызы бо айтырыг талазы-биле улуг кичээлгеини угландырар болза эки деп бодаар мен. Аржааннарның эм-домнуун, хоралыг хандыр шинчилээр чугула.

Кайгал-оол МАҢНАЙ.

Бай-Тал суур.

БОЙДУЗУ КААС БОРА-ТАЙГА

Бора-Тайга — Тываның база бир каас-чараш чурумалдыг булуңу. Сүт-Хөл кожуунда онзагай, төөгүлүг суурларның бирээзи, «Сүмбер-Уула» колхозтун төвү турган.

«Сүт-Хөл шалбаа Сүмбер-Уула тей турар шагда» деп тоолдарда ыдып эгелээни анаа эвес, ханы уткалыг. Төрзөн чери, төрөл чону кижил бүрүзүңге эң-не чоок, эргим болгаш үнелиг боор.

Кижил — бойдустун төлү. Бойдусту камгалаары — кижил бүрүзүңүң херээ. «Чер — ие, дээр — ада» деп үлегер домакта чиге-ле сөглээн. Тывавыстың агаар-бойдузу кайгамчык онза. Айдыс, шаанак, шеңне, кулчаның чыды чайгаар-ла сагыш-сеткилди сергедип кээр.

Бора-Тайга — Ак деп агып чыдар чараш хемниг, калбак ногаан холушак арга-арыглыг. «Тайбың» болгаш «Ленин» деп улуг ак үжүктөр-биле бижиттинген төөгүлүг дагларлыг, чинчилер дег дистинчипкен чыжыргалалыг, кудумчуларын дургаар суурну хевир кириген терек, хады, дыт, чодураалар чыскаалып чоруткан, шулурашкан арыг буга сугларлыг, чоннуң кадыгын камгалап быжыктырар эм оът суглуг аржааннарлыг, улуг делгем ховуларында арбай-тараа чалгып чыдар, тайгатаңдызында хөй аң-меңниг, кат-чимистиг, төөгүлүг черлерлиг, шаажанда кудуп каан дег, балык-байлаңныг Сүт-Хөл хөлдүг, кайгамчыктыг бойдузу байлак суурувус.

Бойдус чурумалының онзагайы-биле турисчи суур бооп турар. 1967 чылда Бора-Тайга ортумаа школазының биология башкызы Борбак Анянжович Ооржак, уран чурулга башкызы Алексей Алдын-оолович Ховалыг оларның удуртулгазы-биле школаның бирги турисчи следа болган. Ынчан школависка республикада ат-сураглыг чурт-шинчилел музейи база ажыттыглан. Амгы үеде бо башкыларның ка-

йызы-даа бистиң аравыста чок, ынчалза-даа оларның төөгүлүг эгелээшкини чаңгыс чер-чурттуглары уламчылап чорууру өөрүнчүг.

Республикада спорттун черниң угшин тывар хевиринге баштайгы спорт мастери, делегей чергелиг маргылдаага хүлер медальдың эдилекчизи Шораан Ховалыг, Москвада туризм болгаш спорт академиязының доозукчузу Байыр Куулар — бистиң школависының доозукчулары. Оларны туризмниң хоочуну, ТР-ниң Өөредилгениң алдарлыг ажылдакчызы Алексей Алдын-оолович Ховалыг өөреткен. Бо башкы 1994 чылда кожуун школаларының туризм талазы-биле чурт-шинчилел төвүн тургузуп каан. Бора-Тайга школазы «Эколог-тур туризмниң школазы» деп төлөвилелди камгалап, Россияда тиилекчи школаларның бирээзи болганы таварылга эвес.

Бис школаны 1980, төөгүлүг олимпийжи чылда дооскан бис.

Клазывыс башкызы (ам бистиң аравыста чок) Мария Салчаковна Ооржак шыңгыы негелделиг башкы. Ооң биске ханы билиглерни берип, солун кичээлдерни эрттирип, янзы-бүрү темаларга ажык класс шактарын, спортчу оюннарны органиастап турганы ам-даа карактарывыста чуруттунуп артып калган. Башкывыска дыка ынак бис, ооң чырыткылыг овуру-хевир кезээде чүректеривиске дириг хевээр. Школачы чылдар дыка-ла хөглүг, солун, уттундурбас үелер. Бисти эртем-билигге өөрдип, амыдыралче углап-баштап каан буянныг башкыларывыска четтиргенивисти илередип, мөгейип чоруур бис.

Школага өөренип тургаш, чылдың-на бойдус чурумалдыг Сүт-Хөлүвүске походтаар чаңылдыг бис. Башкыларывыс-биле ийи-үш хонук иштинде чиир аъш-чемивисти садып белеткеп, солуп кедер идик-хевивисти дээш оон-даа өске эргежок чугула чүүлдеривисти рюкзактарывыска эптиг суккулап алгаш, чоруттар бис. Класс бүрүзүңүң чедер маршруттары аңгы-аңгы болур. Хөлге чедер орук ара анаа-ла кылаштажып чорбас. Эрткен черлерниң аттарын бижип демдеглээр, ында кандыг кат-чимис өзүп турарын, арга-эзиминде аң-меңнерниң аттарын, орукка кандыг кижилерге, кым деп малчыннарга ужуражып таварышканын, олар онза солун чүнү чугаалаанын дээш шуптузун бижип демдеглээр. Ол дээрге башкыларывыстың бисти төрзөн черивистиң бойдузун болгаш чонун хандыр хайгаарап билиринге өөредип чорааны деп бодаар мен.

Сөөлгү хүнде чанарда, Сүт-Хөл хөлүвүстүң кыдыыңа чыгып келгеш, спортчу оюннарны, янзы-бүрү солун мөөрейлерни эрттирер бис. Ылаңгыя чарышты дөш өрү салыптар, дыка-ла берге. Арыг агаар-бойдустуг, чараш бойдус чурумалдыг хөлүвүске мага хандыр ойнап-хөглөп алгаш, чаныптар бис.

Лариса СААЯ.

Эзрбек суур.

ДУС-ДАГ СЫНЫ МАНАП ТУРУ!

Козуураган хорум-даштыг Дус-Даам хөөкүй Кончук эки сайзыраар дээш, чадажып тур. Сактырга-ла, дузун алгаш, байыыр дээн дег, Сайгарлыкчы улус келгеш, былаажыр-дыр.

Өвүрүвүс өндүр ыдыы болган черни Өөделедип, өрү тыртар арга болза. Эскээртен кээр хөрөгитен кошулдулар Өнчү сүргеш, хуужудуп аар апарган-дыр.

Тывавыста чоннуң малы, казар байлаан Дыка манап, кужузуураар Дус-Даавыс дээш Сагыш аарып, дүвүрел-даа көдүрлүп тур, Салым-чолун аайлажып бээр дарга болза.

Төөгү шагдан төдүп чадаан эртинени Төрзөн черниң кызыл дузун холга алгаш, Элдин-чурттуң өнчүзү дег кадагалап, Эптиг-демниг, былаатпайн, камгалап аал!

Дус-Даг дээрге Тывавыстың күчү-күжү, Тура-соруу, алдар-ады сиңген сын-дыр. Ону ээлеп, ажыглар дээн ажы-төлү Ораныңа чоргаарланып чүдүп чоруур.

Дус-Даг сыны ээзин манап, шылай берди Уургайның келир өйүн шиитпирлежир, Дуза кадар даргаларга идегээштин, Углап-баштап шимчедирин дилеп тур бис!

Екатерина ШҮГДҮР-ООЛ.

Дус-Даг суур.

ЭРЕС-ДИДИ ДЭЭШ ШАҢНА

Онза байдалдар дурбазының болгаладырының чаңгыс күүне система ажыл-чорудулгазын нелдерин үндүрөзү-биле Бүгү-россияны Россиянызының онза шыл ажилдакчыларыңа шаңналдарын тыпсы байырлыг езулалы эрткен.

Россия Федерация Президентизиниң РФ-ти шаңналдары-биле шаңна дугайында Чарлыгын езула ондактыг байдалдарда эрес-дидим, маадырлыгы болгаш ажил-алб хууда бедик көргүзүлгө Владимир Пучков «Ада-мурнунга ачы-хавыязы» орденниң II чаданын Россияны ОВБ-зының дилеп тывар камгалал от начальниги Ольга Да тывыскан. Ол ышкаш дилеп тывар камгалал 2016 чылда «Сибирь» тергийн дилеп тывар бөлүү» болган.

Шолбан БА

ҮЕР-ЧАЙЫК УДУР БЕЛЕТК

Тывада харның ны нормадан 200 хү ыңдыг байдалдан такчылыг суурларга мобиль оруктарын чайык болурунун айт тургустунар. Оон а частың кайы хире эр орай дүжеринден ба чүүлдер хамааржыр.

2017 чылда Тыва Рес

каның девискээринге час суун озал-ондак чок эрттир белеткел хемчеглерин Харысалганың 6 зона 109 техниканы (самосвал бульдозерлерни, погрузчик экскаваторларны, автогрейдерни) хувааган. 7500 кижил чурттадыр 52 пункту тур көрдүнген. Айыылды чайла биле 2700 кижини, 30 авто 270 автомашинаны, 41 сан нер техниказын болгаш 81 дирер чүүлдерни хаара тур

ТЕС-ХЕМГЕ ӨӨРЕДИЛГЕ

Тес-Хем кожуун чыгазының өрт айылы удуур белеткелиниң билин февраль 28-те эте команда-штаб өөредилгө көргүзөр.

Ол өөредилгени белет болгаш эрттирер талазын ажилчын бөлүккө Тыванын мааты камгалал болгаш байдалдар албаны, Өртке федералдыг албанын 1-п ряды, ТР-ниң Кадык камгала болгаш Иштики херектер аллары, Арга-арыг ажил-агый талазы-биле күрком, «Тыва информ» акционерлиг нийти кирген.

Ажилчын бөлүктүн оозгазы бойдус озал-ондаанын байдалдарында хан ты камгалалының билдир хөделиишкенин хынаа Арга-арыг өрттери-биле демис оларның чурттакчылыг черлер тараар айылын болдуру өөредилгениң кол угланчы кыны.

УК Баттун ОБ агентлиги

Спорт • спорт • спорт •

ТЫВА ХҮРЕШ – ЧОННУҢ ЧОРГААРАЛЫ

Бо чылдың январь 14-те үнген чонунга Даш-оол Кара-Сал тыва хүреш дугайында чүүлүгө хамаарыштыр бодалдарымны бижип чыктым. Хүндүлүг Даш-оол Бара-Салды эки таныыр Оон солунга бижээн чүүлүн чыдаш, Даш-оол Бараевичини тыва хүрештиң сайзыралындан чыгарып чыдып кал-ганы азы чоокку чылдарда хүреш хевирлиг деп билип тур

Совет үеде Тывага тук долгандыр хамаанчок, содак чок, кирза чыгарып, чүвүрлериниң хончула-лап алган хүрежи турган» дээн, ол үеде содак-шудак даарап хамаанчок, анаа идик-хеп даа-лаа таабы тывылбас үе турганын Кара-Сал көргөн, билер. «Даа үеде тыва чон боттарының хүрежин кагбайн, салгалдан дамыдып берип чорааны ам-даа көстүп тур. «Мөге бодунуң октааш, октааткан мөгени тур-дуураан кактааш...» дээнн чыны, хүрешкен эжин хүндүлээр-тиң мөгелеривис колдуу ону моолдар өттүнүп, девип чо-рааш, катап кылаштап кээр. Ол хүрештиң дүрүмүгө, чаңчылынга алас.

Мөге салыкчыларын «оваа да-күмметтер дег, тулдур кеттиниң ду барымдаалап кылаштажып Мөге салыкчызы киж дээр, терни хөгледир ужурлуг. Олар-дай өөредип белектээр болза бижээн. Мөге салыкчызы чон-дор (хүреш үезинде) артист, клоун өс-ле болгай, ол дээр эң кол-кылып турар харысалгалыг-тур. Мөге салыкчылары эртемден

эр Чувурекович Ондарның тлазы-биле тускай белек-эрткен, шынзылга бижиктиг, школаларының тренер-лары-дыр. Олар кандыг-даа сайгарып билер.

Артык миллион четлес тыва «Чаан», «Күчүтен» деп аттар таарышпас, Моолга 512 база, мөге күрүне Наадымынга ап турар» дээн-дир. Моол аңгы, улуг күрүне, а хүрежи хүреш-биле дөмей-даа бол-румнери аңгы-аңгы бол-солдарны өттүнүп, олардан

үлегер алган херээ-даа чок боор.

Тыва хүрештиң суму, кожуун черге-лиг аттарны мөгелерге чагырга черлери доктаал-саавырдан үндүргөш, тыпсыр болза, хүрежи чораан хоочун база аныяк мөгелерге улуг деткимче болур ужурлуг. «Амгы үеде тыва хүреш суглук чок сула салдынган. Мөгелер кожууннар кезип хүрежи турар апарган. Шаңналы даштыкы чиик чычаан, акша, эт-эдилел. Мөгелерни ынчаар деткээн херээ бар бе?» деп, автор бижип турар. Алдар-ат-тыг мөгелер кожууннар, бичии суурлар кезип хүрежи чоруурга, багай чүве чок. Бирээде, суурнуң азы кожууннуң байыр-лалын каастап киржип келгени. Ийде, боттарын өрү көрдүнмейн, мөгелер аразынга деңге хүрежи турары. Үште, чер чедип шыдапас, ырак черде чурт-тап турар чон алдар-аттыг «Арзылаң», «Чаан» мөгелерни көрүп алыр.

Шаңналынга дөтле хураган, дашты-кы чиик-кара-даа боорга ону өкпелеп азы адааргаан херээ бар бе?

«Мөгелер октажып чадап шаг боор-лар. Көрүкчүлөр шылап, чалгаарай бээр. Мөге онаан үнген дораан октаар болза эки» дээн-дир. 64-даа, 128-даа мөге хүрежирге мөге киж дүрүзү шы-рак белеткелдиг, хүрешке шүглүр дээр, хүрежир. Октажып шыдавайн турары күш, аргадан боор турар. Орукка чыткан дашты чайладыр октаптары безин берге болгай, аар.

Тыва Республиканың алдар-аттыг мөгелериниң аразында төлөптүг баш-кылап, удуртур ажилдарда ажилдап чоруур мөгелер хей. Хоочун мөгелерден «Арзылаң» мөгелер Алексей Хомушку, Радислав Намажап, Маадыр Монгуш, Амир Монгуш.

«Тыва хүреш бодунуң шынарын чидирген» деп Даш-оол Кара-Сал бижээн-дир. Каяа, чүге чоруп, чүнү көрүп чоруур киж боор деп бодал

кирип келир. Ырак-чоок, улуг-бичии суурларда школа бүрүзүнде тускай тренер-башкылар ажилдап турар. Чылдың-на Уруглар хүнү июнь 1-де «Хүреш» стадионунга 6 хардан 14 харга чедир, назы-хар аайы-биле муң ажыг бичии мөгелер хүрежир. Сентябрь эге-зинде Кызыл хоорай хүнүнде 45 хардан өрү назылыг, хоочун мөгелер аразынга хүреш боор турар. Эрткен чайын Суг-Аксынга Николай Сынаң-оолдун чырык адынга тураскааткан 60 хардан өрү на-зылыглар аразынга хүрешке база ол-па чайын Чадаанага хоочуннар хүрежинге Чыраа-Бажындан хоочун мөге Анато-лий Куулар шүүлген, Бажың-Алаактан Василий Ондар үжүрлөшкен.

Хүреш Федерациязының даргазы Анатолий Партизанович Дамба-Хуурак, оон оралакчызы Владимир Комбуй-оол-ович Кара-Монгуш база Чөөн-Хемчикте Вячеслав Чотпаевич Ондар олар тыва хүрештиң сайзыралына улуг үлүг-хуузу кириштирип чоруур. Эрткен вектиң төнчүзүнде Чадаана хоорайга долгандыр бөлүк (команда) аайы-биле «Хана ханаже» деп хүрештерни эгелеп каарга, мөгелер ам-даа уламчылап хүрежи турлар.

Тываның Баштыңы Шолбан Ка-ра-оол база Арзылаң мөге, депутат Седен-Очур Кара-Сал тыва хүрешти Россияның спорт хевиринче киригени бүгү тыва чонга улуг өөрүшкү, чор-гаарал.

Тыва хүреш хөөмей-сыгыт-биле дөмей делегейге алдаржып, келир үеде бистиң ажы-төлүвүс делегей чергелиг тыва хүреш маргылдааларына шүглүп, Олимпий оюннарының начыннары бо-лурун күзеп каалыңар, чонум.

Алдын-мөңгүн казып тыпкаш,
тыва киж
Алдар-атка, хүндүткелге
чедип чорбаан.
Делегейни дээскинген
сыгыт-хөөмей,
Девип-самнап, ужуга бээр
тыва хүреш.

Николай БЪЯКОВ.

Кызыл кожуун, Сукпак суур.

Прокурор хыналдазы

ОНЗА УЛУГ ХЕМЧЭЭЛГЕ

Тывага прокурор хыналдазы 207 млн. хире рубльди өскээр чарыгдаанының фактызын илереткен.

Тыва Республиканың Чазааның доктаа-лын езугаар мыйыстыг сыын ажил-агыйын хөгжүдеринге күрүне деткимчезин көргүзери-биле тускайлаан бюджет акша-хөреңгизин канчаар чарыгдаанын республика прокуратуразы хынаан. 2013 чылдың декабрьдан 2016 чылга чедир ол со-рулгага ажыглаар кылдыр республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызы 206 млн. 943 муң рубльди алганын хыналда тодараткан.

«Уксаалыг мал ажил-агыйының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 2 чүүлүгө дүүштүр уксаалыг мал дээрже документ езугаар бадыт-каттыг, кандыг-бир уксааны бүдүреринге көрдүнгөн болгаш доктааттыг чурум езугаар бүртүктеттиген дириг амытан болур. 2013 чылдың декабрь 13-те «Туран» сыын ажил-агыйы» КУБ Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызындан шилчиттинген 6 млн. 75 муң рубль түннүг субси-дия-биле Алтай Республикада «Абайский» көдээ ажил-агый бүдүрүлгө кооперативинден 243 баш сыынны садып алган, а оларда уксаалыг деп херечилел чок болган.

Оон аңгыда Россия Федерациязының Көдээ ажил-агый яамызының күрүне бүртүкелинде уксаалыг мал өстүрер талазы-биле ажил-чо-рудулганы боттандырар эргелиг юридиктиг чер кылдыр «Туран» сыын ажил-агыйы» КУБ-тун бүртүктетимзэни илерээр.

Ол ышкаш республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының албан-дужаал-дыг кижилериниң Россия Федерациязының Бюджет кодекзиниң 78 чүүлүнүн болгаш Тыва Республиканың нормативтиг чамдык эрге-хоойлу актыларының негелделерин хажытканын база хыналда илереткен. Олар мыйыстыг сыын ажил-агыйын сайзырадыры-биле тускайлаан акша-хөреңгини алганын билер хирезинде 206 млн. 943 муң рубль түннүг бюджет акша-хөреңгизин өске, аңаа көрдүмзээн сорулгаларга чарыгдан.

Кеземче херээн оттурарының дугайында айты-рыгны шийтирлээр-биле прокуратура хыналда материалдарын истелге органнарынче кириген. РФ-тиң Истелге комитетиниң истелге эргелелин онза чугула херектер истээр истекчизи хыналда материалдарына даянган, РФ-тиң КК-зиниң 285.1 чүүлүнүн 2 кезээниң «б» пунктузу-биле — бюджет акша-хөреңгизин онза улуг хемчээлге өскээр ажыглааны дээр кеземче херээн оттурган.

Амгы үеде ол кеземче херээнниң талазы-биле истелге чоруп, болдунган үлгедигиниң бүгү бай-далдарын тодарадырынче угланган хемчеглерни ап турар.

Василий КРИВДИК,

Тыва Республиканың прокурорунуң улуг дузалакчызы.

БАЖЫҢНЫ ТУДУП АЛГАН, А ЧУРТТААРЫ БОЛДУНМААН

Кожуунда шериг комиссарының хоой-луга чөрүштүр тудуп алган бажыңны прокуратура бузарын суд дамчыштыр хүлээндирген.

Тожу кожууннуң төвүнде Проточная кудумчу-зунда чер участогунга шериг комиссары Владимир Сериков бажың тудуп алган, ол хоойлуга дүүшпес деп Тоора-Хем суурнуң чурттакчылары прокура-тураже хомудал кириген.

Хыналдадан илерээни, ол чер участогун Сериков бүртүктөпзэн, документилен чогоур негелде езугаар долдуруп албаан болган. Суд хуралына келген комиссар чер участогун садып алганының, хөлезилээниниң азы халас ажыглаар кылдыр дамчытканының дугайында кандыг-даа документ кирип шыдаван. Ол участокта аңаа тускайлаанының дугайында кожуун чагыргазы база шийтир үндүрбээн болган.

Тоора-Хем суурнуң Проточная кудумчузунда 48 дугаарлыг чаңгыс каът бажыңны кара тура-зы-биле туткан деп санаар, хоойлуга чөрүштүр кылганындан ону бузарын Владимир Сериковка хүлээндирериниң дугайында шийтирни суд хүлээп алган. Ол шийтир күштүг болуп кирген соонда, приставтар тудугну чайладырының та-лазы-биле ажилды эгелээр.

Наталья ГРЕК,

Тожу кожууннуң прокурору.

БАЯН-ТАЛА – СПОРТЧУЛАР ЧУРТУ

Чөөн-Хемчик кожууннуң Баян-Тала сумузу Тывада база бир агай сумуларның бирээзи. Баянның ховар мөгелериниң тү. Күчүтен мөге Аяс Монгуш, Арзылаң мөгелер Алдын-оол-ович, Владимир Монгуш, Ай-мир Монгуш, Начын мөге Аяс-дар. Республиканың хоочуннар азынга чемпиону, РСФСР-ниң спорт мастери Кара-Сал Каң-оол аш оон-даа өске мөгелер бар.

Т спорт база-ла ында сайзы-рар. Республика Наадымының оюну, автомашына шаңналының кизи Валерий Монгуштуң Кара-Наадымның 13 дакпыр чемпи-онен Ондарның Чыраа-Доруу, блика чемпиону, автомашына алының эдилекчизи Анатолий аңгы доруг ады дээр өскелерни-дап болур.

Ачилиг хоккейге Баян-Тала ко-

мандазы республикага каш дакпыр тиилекчи болган.

Чоокта чаа Баян-Тала сумузуна хоочуннар аразынга республика черге-лиг мячилиг хоккей маргылдаазы болуп эрткен. Чаа-Хөл, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл кожууннардан хоочун ойнакчылар чараш оюнун көргүзүп, аныктарга үлегер-чижекти көргүскен.

Ийи хүн дургузунда үргүлчүлзэн чи-диг демиселдин түннелинде Чөөн-Хем-чик кожууннуң Баян-Тала командазы барыын-хемчикчилерни 3:0, Ак-Довурак командазын 9:5, Сүт-Хөл командазын 4:0 уткаш, бирги черге төлөптүг болган. Көрүкчүлөр хоочун ойнакчыларны дет-кип, байыр чедирип турган.

Ийиги чери Барыын-Хемчик кожууннуң «Аксы-Барлык» командазы, үшкүзүн Чаа-Хөл кожууннуң коман-дазы тус-тузунда алган. Сүт-Хөл ко-жуундан 64 харлыг Павел Ондар, 62 харлыг Юрий Ховалыг чараш оюнун

көргүскеннер.

Шаңналдыг черлер алган команда-ларны Чөөн-Хемчик кожууннуң чагырга даргазы Хүлер-Серен Доржуевич Мон-гуш хүндүлел бижиктер, медальдар база акша шаңналдарын тывыскан. Кылымал дошту кылырынга улуг үлүг-хуузу киригени дээр Анатолий Он-дарга, Чорбаа Сатка, Алик Монгушка база хүндүлел бижиктерни тывыскан. Баян-Тала сумузуның деткичилери тускай шаңналдарны спортчуларга сөңнээр.

Бирги чер алган команданың ка-питаны Кудажы Куулар кубокту ба-йырлыг байдалга алган. Чөөн-Хемчик кожууннуң Төлээлекчилер хуралының даргазы Доржу Дамба-Доржуевич Мон-гуш спортчуларга байыр чедирип, моон-даа соңгаар чедишкенин күзээр.

Дарый-оол КУУЛАР,
РСФСР-ниң спортун хоочуну.
Чадаана хоорай.

ОБЪЯВЛЕНИЕ

**О проведении конкурса на замещение вакантной должности
председателя администрации сельского поселения
сумон Дус-Дагский Овюрского кожууна Республики Тыва**

К участию в конкурсе допускаются граждане Российской Федерации достигшие возраста 18 лет, владеющие государственным языком РФ, имеющие высшее профессиональное образование, стаж работы не менее 3 лет руководящих, ведущих (старших) должностей муниципальной (государственной гражданской) службы или руководителем учреждения, организации или предприятия, или стаж работы по специальности не менее трех лет, не имеющие неснятую или непогашенную судимость.

Подача документов участников конкурса начинается со дня опубликования сообщения о конкурсе на замещение вакантной должности председателя администрации сельского поселения сумон Дус-Дагский Овюрского кожууна Республики Тыва.

Кандидаты на должность председателя администрации сельского поселения предоставляют в конкурсную комиссию следующие документы:

1. Заявление с просьбой о поступлении на муниципальную службу и замещении должности муниципальной службы, написанное собственноручно;
2. Копию документа, удостоверяющего личность (паспорт);
3. Копию диплома об образовании;
4. Копию трудовой книжки, за исключением случаев, когда трудовой договор (контракт) заключается впервые;
5. Справку от Информационного центра МВД РФ об отсутствии непогашенной судимости или о наличии судимости;
6. Заключение медицинского учреждения об отсутствии заболевания, препятствующего поступлению на муниципальную службу (Учетная форма № 001-ГС/у);
7. Собственноручно заполненную и подписанную анкету по форме, утвержденной распоряжением Правительства Российской Федерации от 26 мая 2005 г. № 667-р;
8. Копию страхового свидетельства обя-

зательного пенсионного страхования, за исключением случаев, когда трудовой договор заключается впервые;

9. Свидетельство о постановке физического лица на учет в налоговом органе по месту жительства на территории РФ;

10. Сведения о доходах за год, предшествующий году поступления на муниципальную службу, имуществе и обязательствах имущественного характера;

11. Документы Военного учета — для военнообязанных и лиц, подлежащих призыву на военную службу;

12. Иные документы, предусмотренные федеральными законами, указами Президента РФ, постановлениями Правительства РФ и иными нормативными правовыми актами.

При подаче копий при себе иметь оригиналы документов.

Документы от кандидатов на участие в конкурсе принимаются со дня опубликования объявления о начале проведения конкурса в рабочие дни с 9 до 17 часов с перерывом с 12 до 14 часов по адресу: Республика Тыва с. Дус-Даг, ул. Доржукай, д.49, кабинет Хурала представителей сельского поселения сумон Дус-Дагский Овюрского кожууна.

Прием документов заканчивается в 17 часов 00 мин, 21 марта 2017 года.

Конкурс на замещение вакантной должности председателя администрации сельского поселения сумон Дус-Дагский Овюрского кожууна Республики Тыва состоится 24 марта 2017 года в 10.00 часов в кабинете Хурала представителей сельского поселения сумон Дус-Дагский Овюрского кожууна.

Объявление о конкурсе, нормативно-правовые акты и информационные материалы размещены на Интернет-сайте муниципального района «Овюрский кожуун Республики Тыва», www.ovur.tuva.ru, в разделе «Новости».

• Байыр чедиришишкини

2017 чылдың Март 8-тиң бүдүүзүнде хеймер кернивис Лы Санчат-ооловнага улуг өгбизинден мөгейиг тураскаады.

Арат чоннуң эгээртинмес малы чалгаан
Артыы, иштии эдектерлиг Торгалыг кызы,
Хеймеривис ыстаан чүрзэн оожургаткан
Кернивиске шуптувустан изиг байыр.

Сыдым ышкаш сиилбип каан дег, дурт-сын
Чырып чоруур шырай арның чонун көргөш
Олут орбас ажил-ишчи бүдүжүнү
Ол-ла хүнден магадаанын билген боор сен.

Амыдырал негелдези черле ындыг,
Амыр-дыш чок шыдамыңны шылгап турар.
Хамык чонга буян кылган үүлө-херзэн
Кандызы-даа хүндүткелдиг артып калыр.

Баскан изиң уламчылаар салгалдарың
Барган черге мактаттырган алдар-аттыг.
Уязындан чалгынналып ужул үнүп,
Уйнуктарны мөгейгилеп сөңней берди.

Шуудуп каан оруктарың уламчылаар
Шуужуп эртер уйнуктарың уйнуктары
Узун саны санаттынмас, түңнеттинмес,
Уяңарга чыгып кээрге, сыңышпастар.

Чаңгыс ада угун салгаан оолдар, кыстар
Чаңы харын, аңгы-даа бол, дөс санныг.
Чүдөн эргим кызывыска — хеймеривиске —
Чүс чыл чедир чурттаарыңны күзеп каайн.

2017 чылдың ма
Сарыг-оол САНЧЫ (Базыр-
Өвүр оглу, чогаал
Кызыл хо

КОНКУРС ЧАРЛАП ТУР

**«ТЫВАЗЭНЕРГОСБЫТ» акционерлиг ниитиле
«АК СЕТКИЛДИГ ТӨЛЕКЧИ» деп конкурс
чарлап турар**

Конкурстун кол сорулгазы — энергетиктер биле эле энергиязының ажылгаччыларының аразына харылзааны турары, ажылгаччылар электри энергиязы дээш чогуур үезинде кээ телевири демдеглээр.

«Ак сеткилдиг төлекчи» деп конкурсту энергияны сайгарары ажыктыг чоруун тус-тус кижилерден тургустунган ажылгаччылар шаңнап-мактаарын дамчыштыр бедидер, оларның эки үлөс көргүзөр сорулга-биле чарлап турар. Конкуртка киржир кыл электри энергиязының «Тывазэнергосбыт» АН-биле керээ чарып ажылгаччыларын, тус-тус кижилерни чалап турар. Тиилекчилер илери диниң кол-кол барымдаалары дараазында чүүлдер болу — телевир талазы-биле боттарының хүлээлгелерин чогуур үези күөсөдип турары;

— хереглекчиде энергия хандырылга организациязының четтиринде коштунган, доктаадып тургустунган техниктиг негелделерге дур турар энергия хүлээп алыр тургузгунуң бары;

— электри энергиязын, учет херекселдеринге санатпайн ажыл турганының фактызының чогу;

— ажылгаан электри энергиязы дээш өрени суд дамчыштыртырганының фактызының чогу.

Конкурс бүрүзүн элзэн каш үе-чадаларда түңнээр, үе-чадаларда бүрүзүн байырлап хүннеринге — март 8-ке, Тиилелге хүнүнге болгаш Тыва Республиканың Конституция хүнүнге, Республика хүнү болгаш Компания хүнүнге уткуштур үндүрер.

Конкурстун түңнелин бо чылдың декабрьда үндүрер, ону профессионал байырлап — Энергетиктиң хүнүнге болгаш Чаа чыгуу уткуштур түңнээр. Тиилекчилерни конкурстун үе-чадаларда бүрүзү тодарадыр.

Конкуртка идепкейлиг киржиринче энергия ажылгап турар тус-тус кижилерни «Тывазэнергосбыт» АН кыйгырып тур. Шунтиилекчилерге, баштайгы үе-чадаларның тиилекчилеринге бот өртектиг белектерни тыпсыр.

«Тывазэнергосбыт» АН-ниң парлалга албан

Вавилин эзтпээнде (Вавилинский затон) 6 км черде Танды-Уула кудумчузунда 8 соток чер садып турар. Документилери бар. Автомашинага орнап болур.

Тел.: 89234540000.

**ООО «Энергострой» предлагает квартиры
в новом пятиэтажном многоквартирном
жилье, расположенном
по адресу: г. Кызыл, ул. Дружбы, 1/2.**

ВВОД В ЭКСПЛУАТАЦИЮ ДЕКАБРЬ 2016 ГОД

1-комнатные площадью от 36,0 м²

**По вопросам
приобретения
обращаться**

ООО «Энергострой»
г. Кызыл,

ул. Колхозная, 2 «А».

тел: 8-929-358-18-00

телефон/факс
(39422) 4-85-29

Сайт: www.enst.pro
Email: energostroy-kyzyl@yandex.ru

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш харылзаа
яамызы.

Кол редакторнун хүлээлгезин
күүсөдип турар Ш.М. СУВАН.

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А. С. Шоюн — 2-01-35.
Кол редакторнун оралакчызы — 2-17-91.
Секретарь А. А. Эртин — 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69.
Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.-Б. Оюн, А.А. Лагбы) — 2-18-10.
РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Ниитилел-политиктиг (редактору Ш.М. Суван).
Экономика, үлөтүр болгаш көдээ ажыл-агый (редактору Д.С. Монгуш, корр. С.А. Даргын-оол).
Социал айтырылгар (редактору Н.С. Эргеп, корр. Ш.Н. Ховалыг).
Култура, чогаал, медээлер база спорт килдизи (редактору А.Н. Соян, корр. С.Ө. Ооржак).
Очулга (редактору Д.И. Чыдым, очулдурукчу А.К. Ооржак).
Фотокорреспондент В.Ф. Чадамба.
Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак.
Корректорлар А.Ч. Чамзырын, Ч.Н. Мачык.
Ниити телефон — 2-30-69.

Расч. счет № 40603810900004000277
Корр. счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465
КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва»
г. Кызыл.

Харылзаа, информация технология-
лары болгаш массалыг коммуникация-
лар адырынга хайгарал талазы-биле
Федералдыг албаның Тыва Республика
талазы-биле эргелели «ШЫН» солунну
2012 чылдың декабрь 3-те бүртүкзэн.
Херечиледин дугаары — ПИ № ТУ17-
00068.

Солунну «Тываполиграф» ААН-ге парлап
(Кызыл, Шетинжен болгаш Крамченко, 1).
Солунда парлаттынган материалдарын
торларының бодалдары редакцияның туружун
дүүлөйүн барып болур. Айыттыган санчы бот
өскө-даа фактылары, дыңадылганы дээш автор
боттары харыллаар.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефон
долгаар.
Чагыдылга индекс: хуу юкилерге — 11530.
Организацияларга — 31730
Солун неделяда үш каттап үнөр.
Хемчээли 2 парлаар ама. Тираж 5339.
Номерни парлагже дужаганы: график өлүмү
21.00, херек кырында — 18.00.